

***Veronica praecox* (Plantaginaceae; Scrophulariaceae) – nowy gatunek dla flory Gór Świętokrzyskich**

Veronica praecox All. (przetacznik wczesny) jest gatunkiem europejskim o pontyjsko-panońskim i śródziemnomorskim typie zasięgowym. W Polsce stanowiska rośliny koncentrują się na Pomorzu Zachodnim, w Wielkopolsce oraz na Wyżynie Małopolskiej. Stanowią one wschodnią granicę w północnej części ogólnego zasięgu gatunku (ZAJĄC & ZAJĄC 2001; ZAJĄC & ZAJĄC 2009; TRZCIŃSKA-TACIK i in. 2014).

Większość stanowisk z Wyżyny Małopolskiej zlokalizowana jest na obszarze Niecki Nidziańskiej (w okolicach Buska-Zdroju i Pińczowa), pozostałe pojedyncze notowania pochodzą z Płaskowyżu Proszowickiego oraz Wyżyny Sandomierskiej (TOWPASZ & TRZCIŃSKA-TACIK 1997; NOBIS & KOZAK 2007; TRZCIŃSKA-TACIK i in. 2014).

W północnej części kraju przetacznik wczesny występuje przede wszystkim na polach uprawnych i odłogach na żyznych czarnych ziemiach (w zbiorowiskach segetalnych ze związku *Caucalidion lappulae*), a także na glebach piaszczysto-gliniastych (w zespole *Papaveretum argemones*). Sporadycznie gatunek notowany był także w murawach kserotermicznych. Na południu Polski *Veronica praecox* rośnie głównie na murawach kserotermicznych w zespole *Sisymbrio-Stipetum capillatae*, a rzadziej jako chwast wapieniolubny (TRZCIŃSKA-TACIK i in. 2014).

Ze względu na zmiany sukcesyjne, jakie zachodzą w murawach ze *Stipa capillata* oraz modernizację metod uprawy roślin (m.in. stosowanie herbicydów, mineralnego nawożenia), gatunek jest obecnie silnie zagrożony. W „czerwonej księdze” przypisano mu kategorię VU – narażony na wymarcie (TRZCIŃSKA-TACIK i in. 2014), w krajowej „czerwonej liście” kategorię E – wymierający (ZARZYCKI & SZELĄG 2006), zaś w „czerwonej liście” Wyżyny Małopolskiej posiada kategorię CR – krytycznie zagrożony (BRÓZ & PRZEMYSKI 2009).

Wyniki badań prowadzonych w ostatnich latach na Wyżynie Małopolskiej wskazują, że przetacznik wczesny może być znacznie częstszym elementem flory tego regionu, niż przedstawia to literatura botaniczna (NOBIS & KOZAK 2007), gdyż niewielkie rozmiary rośliny oraz jej krótki cykl życiowy sprawia, że bywa niedostrzegana przez badaczy.

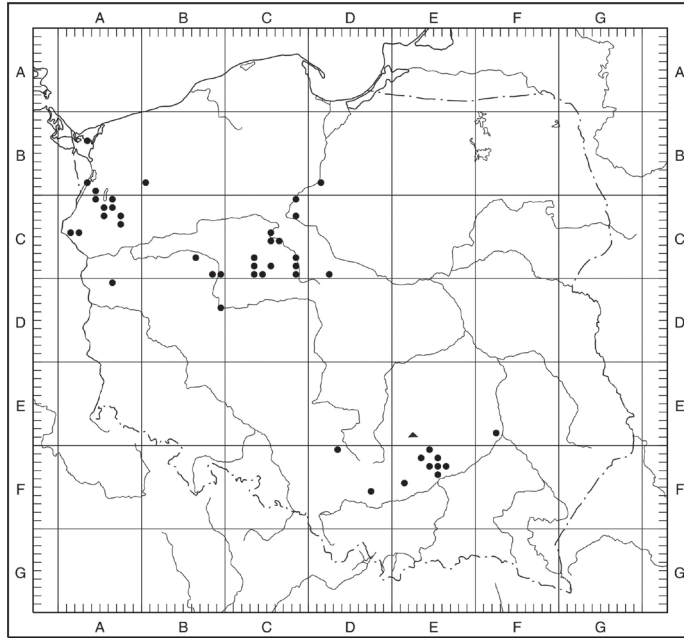
Głównym celem niniejszej pracy jest przedstawienie nowych stanowisk przetacznika wczesnego w Górach Świętokrzyskich oraz warunków siedliskowych w jakich gatunek rósł.

W trakcie badań fitogeograficznych prowadzonych w południowo-zachodniej części Gór Świętokrzyskich (na Wzgórzach Chęcińskich) znaleziono dwa nowe stanowiska *Veronica praecox* zlokalizowane w pobliżu wsi Polichno koło Chęcina, w kwadracie EE 8203 (sieć ATPOL 2,5 × 2,5 km – ZAJĄC 1978). Gatunek nie był wcześniej notowany w tej części Wyżyny Małopolskiej (Ryc. 1).

Wykaz stanowisk

1. Na S od E krańca wsi Stawki koło Polichna; pole z ozimą uprawą na rędzinie, na N zboczu Laskowej Góry – ok. 30 osobników.

2. Na S od wsi Gościńiec, między górami Zegzela a Żebrowicą; współrzędne geograficzne: 50°48'46,6"N/20°25'4,4"E; kilkuletni odłóg na rędzinie (Zdj. 1) – ok. 20 osobników.

Ryc. 1. Rozmieszczenie *Veronica praecox* All. w Polsce. ● – stanowiska dotychczas znane; ▲ – nowe stanowisko (ZAJĄC & ZAJĄC 2001, zmienione)

Fig. 1. Distribution of *Veronica praecox* All. in Poland. ● – previously known localities; ▲ – newly discovered locality (ZAJĄC & ZAJĄC 2001, modified)

Skład florystyczny fitocenozy, w której rósł przetacznik wczesny na stanowisku 2 przedstawia poniższe zdjęcie fitosocjologiczne (nomenklatura botaniczna według MIREK i in. 2002 oraz THE PLANT LIST 2013).

Zdj. 1. Data: 15.05.2014 r.; powierzchnia platu 10 m². Zwarcie: C – 95%, D_m – znikome. C: *Festuca trachyphylla* 3, *Artemisia campestris* s. stricto. 2, *Fragaria viridis* 2, *Myosotis stricta* 1, *Sedum acre* 1, *Vicia villosa* 1, *Achillea millefolium* s. stricto +, *Arabidopsis thaliana* +, *Arrhenatherum elatius* +, *Cerastium semidecandrum* +, *Dactylis glomerata* s. stricto +, *Elymus repens* +, *Euphorbia esula* +, *Falcaria vulgaris* +, *Knautia arvensis* +, *Buglossoides arvensis* [*Lithospermum arvense*] +, *Pinus sylvestris* +, *Poa angustifolia* +, *Potentilla argentea* s. lato +, *Rumex acetosa* +, *Sedum maximum* +, *Seseli annuum* +, *Veronica arvensis* +, ***Veronica praecox*** +, *Vicia sativa* subsp. *nigra* [*angustifolia*] +, *Vicia hirsuta* +, *Viola arvensis* +.

Mimo dokładnych poszukiwań, nie odnaleziono *Veronica praecox* w murawach ksero-termicznych południowo-zachodniej części Gór Świętokrzyskich. Biorąc pod uwagę zasięg, jak i charakter siedlisk zajmowanych przez gatunek na stwierdzonych stanowiskach, uznano go za apofita na terenie badań. Mając na uwadze niekorzystne praktyki obecnie stosowane w uprawie roli, które wpływają na zwiększenie bujności młodych zbóż i tym samym zanik luk niezbędnych do rozwoju przetacznika wczesnego oraz zmiany sukcesyjne, jakim będą podlegać odłogi, nowo znalezione populacje należy uznać za silnie zagrożone. Sposobem ochrony populacji *V. praecox* jest przywrócenie (i promowanie) ekstensywnych metod uprawy – wysiewanie tradycyjnych odmian zbóż, nieużywanie herbicydów oraz stosowanie

naturalnego nawożenia (w przypadku stanowiska 1). Dla zachowania gatunku na stanowisku 2 konieczne jest przeciwdziałanie przemianom sukcesyjnym jakim podlegać będą odłogi – np. poprzez prowadzenie wypasu.

Zebrane okazy *Veronica praecox* zostaną złożone w Herbarium Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego (KRA).

Summary. *Veronica praecox* (Plantaginaceae; Scrophulariaceae) – a species new to Góry Świętokrzyskie Mts. Two new localities of *Veronica praecox* have been found in vicinity of Polichno village, near Chęciny, both in EE 8203 ATPOL square (S Poland, central part of Małopolska Upland). Species grows in winter cereal cultivation and fallow on rendzinas. Populations at both localities are threatened as a result of intensification of agricultural practices (using herbicides and fertilizers) or successional changes that occur at fallow.

LITERATURA

- BRÓZ E. & PRZEMYSKI A. 2009. The red list of vascular plants in the Wyżyna Małopolska Upland (S Poland). – W: Z. MIREK & A. NIKEL (red.), Rare, relict and endangered plants and fungi in Poland, s. 123–136. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.
- MIREK Z., PIĘKOŚ-MIRKOWA H., ZAJĄC A. & ZAJĄC M. 2002. Flowering plants and pteridophytes of Poland – a checklist. – W: Z. MIREK (red.), Biodiversity of Poland **1**, s. 442. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.
- NOBIS M. & KOZAK M. 2007. *Veronica praecox* (Scrophulariaceae) w południowej Polsce: rozmieszczenie, liczebność i wymagania siedliskowe. – Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica **14**: 271–279.
- THE PLANT LIST. 2013. Version 1.1. Dostępne w Internecie: <http://www.theplantlist.org/> (dostęp 01.10.2015).
- TOWPASZ K. & TRZCIŃSKA-TACIK H. 1997. Rzadkie gatunki roślin naczyniowych województwa krakowskiego. – Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica **4**: 17–27.
- TRZCIŃSKA-TACIK H., CHMIEL J., NOBIS M. & NOBIS A. 2014. VU *Veronica praecox* All. – Przetacznik wczesny. – W: R. KAŻMIERCZAKOWA, K. ZARZYCKI & Z. MIREK (red.), Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny naczyniowe. Wyd. 3, s. 441–443. Instytut Ochrony Przyrody, Polska Akademia Nauk, Kraków.
- ZAJĄC A. 1978. Założenia metodyczne „Atlasu rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce”. – Wiadomości Botaniczne **22**(3): 145–155.
- ZAJĄC A. & ZAJĄC M. (red.). 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. s. xii + 714. Nakładem Pracowni Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZAJĄC M. & ZAJĄC A. 2009. Elementy geograficzne rodzimej flory Polski. s. 94. Nakładem Pracowni Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZARZYCKI K. & SZELĄG Z. 2006. Red list of the vascular plants in Poland. – W: Z. MIREK, K. ZARZYCKI, W. WOJEWODA & Z. SZELĄG (red.), Red list of the plants and fungi in Poland, s. 11–20. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.

GRZEGORZ ŁAZARSKI, *Zakład Taksonomii Roślin, Fitogeografii i Herbarium, Instytut Botaniki, Uniwersytet Jagielloński, ul. Kopernika 27, 31-501 Kraków, Polska; e-mail:grzegorz.lazarski@gmail.com*

Przyjęto do druku: 05.11.2015 r.